

Savaşta Batı ülkeleri Osmanlı Devleti'ne yardımcı olmadılar. Dolayısı ile savaşın gidişatı Osmanlıların aleyhine gelişmeye başladı. Bu arada, tamamlanan seçimler neticesi 19 Mart 1877'de Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmıştı. Meclisin 119 üyesinden 47'sini gayrimüslimler oluşturmuyordu. Savaş ortamında Meclis'te sert tartışmalar yaşandı. Müslüman ve Hristiyan mebuslar arasındaki tartışmalar savaş yenilgisinin de gerginliği içinde zaman zaman sürtüşmeye dönüşüyordu. II. Abdülhamid, var olan şartlar çerçevesinde, Meclis'in çalışmalarını etkin bir biçimde sürdüremeyeceğine hükmederek 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis'i süresiz tatil etti. Abdülhamit toplumun böyle bir deney için yeterince olgunlaşmamış olduğuna inanıyordu. Ayrıca Müslüman ve gayrimüslim mebuslardan oluşan karışık bir meclisin ülkenin bütünlüğüne değil parçalanmasına hizmet edeceğini düşünüyordu.³⁴ Böylece ülkemizdeki ilk parlamento deneyimi sona ermiş olurken, Abdülhamit de devlet idaresini kendi denetimi altına alma yolunda ilk adımları atıyordu.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

II. Abdülhamid'in Meclis'i kapatması, daha sonra girişeceği iktidarı Bâbîâli'nin elinden alarak Saray'a taşıma hamlelerinin ilkinin oluşturmaktaydı. Bilindiği üzere, Tanzimat dönemi boyunca, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz'in hükümdarlıklarında, devlet işlerinin yürütülmesinde Bâbîâli [Hükümet]'nin etkisi Saray'ın üzerine çıkmıştı. Bu durum dönemin Batıyı model alan özelliklerinden kaynaklandığı gibi, Mustafa Reşit, Âli ve Fuat paşalar gibi nitelikli devlet adamlarının varlığı da Bâbîâli'nin etkinliğinin artmasında rol oynamıştı. Fakat bu devlet adamları sahneden çekilince meydana getirdikleri boşluk haleflerince doldurulamadı. Esas itibarıyla Saray, Bâbîâli'nin bu etkinliğinden eskiden beri rahatsızdı. Dolayısı ile II. Abdülhamid sivil bürokrasiden yana olan dengeleri tekrar Saray lehine bozdu. Fakat bu aşamaya hemen gelmedi. II. Abdülhamid tedrici bir surette Saray'ın hâkimiyetini arttırdı. Nitekim Saray'da görevli kâtiplerin sayısının artışı, bu etkinliğin ve devlet işlerinin Saray'dan yürütülmesinin bir göstergesi sayılır.³⁵ Kâtiplerin sayısındaki bu artış, Saray'da yürütülen işlerin çoğaldığını göstermektedir. II. Abdülhamid hükümeti devreden çıkartıp, Bâbîâli'de yapılması gereken işleri Saray'a aktarınca, buradaki bürokratik işlemler

³⁴ Engin Deniz Akarlı, "II. Abdülhamid, Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı*, II, Ankara 1999, s. 256-257.

³⁵ Örneğin V. Murad döneminde Saray'daki kâtip sayısı 3 - 6 arasında idi. Fakat bu sayı, II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarından itibaren giderek yükselmiş, 1896 yılına gelindiğinde 28'e ulaşmıştır.

eskiye oranla çok arttı ve Saray bürokrasisi Bâbâî'nin yerini aldı.³⁶ Çok sayıda danışman II. Abdülhamid'e ülke idaresi ile ilgili alınacak kararlarda hizmet vermeye başladı. Böylece ülke Yıldız Sarayı'ndan, son karar mercii'nin padişah olduğu, bir nevi başkanlık sistemi aracılığı ile yönetilmeye başlandı.

II. Abdülhamid padişahlığı döneminde Tanzimat'la başlayan reformları devam ettirip ülke geneline yaygınlaştırdı. Bu arada sıkı bir merkezi denetim de oluşturdurdu. Özellikle Jön Türk muhalefetine izin vermediği gibi, gazeteler üzerinde de sıkı bir sansür uyguladı. Yürütmüş olduğu koyu merkeziyetçi iç siyasete rağmen ülkenin modernleşmesi konusunda birçok icraat gerçekleştirdiği gibi, zamanında tüm olanlarda kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atıldı.

II. Abdülhamid 1876 yılında tahta çıkmış ve 33 yıllık bir hükümdarlık-tan sonra, 1909 yılında 31 Mart Olayı'ndan sonra padişahlıktan indirilmiştir. Bu 33 yılın yaklaşık 30 yılını, II. Abdülhamid'in şahsı/mutlak idaresini yürüttüğü, dolayısı ile ülkeyi kendi düşünceleri doğrultusunda yönettiği bir dönem olarak değerlendirebiliriz. II. Abdülhamid bu dönemde Tanzimat Fermanı'yla başlayan modernleşme sürecini devam ettirmeye büyük gayret sarf etmiştir. Özellikle Avrupa gezisi sırasında Batı müesseseleri hakkında bizzat gözlem yaparak fikir sahibi olmuştur. Dolayısı ile Tanzimat reformlarının öngördüğü modernleşmeye sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Günümüzde de varlığını devam ettiren birçok müessesenin II. Abdülhamid döneminde kurulduğu bilinmektedir. Padişah modernleşmenin en önemli unsuru olarak eğitimi görüyordu. Bu sebeple döneminde ülkede ki modern eğitim veren okulların sayısı bir hayli artmıştır. Eğitim yanında, maliye, ulaşım, haberleşme, sağlık, sanayi ve ticaret, ziraat, hayır kurumları vesaire gibi konularda önemli atılımlar yapıldığı ve birçok müessesenin oluşturulduğu bilinmektedir. II. Abdülhamid dış borçlanmanın ülkeye getirdiği iktisadi sıkıntıya ve bunun getirdiği siyasi bağımlılığa şehzadeligi sırasında şahit olmuştur. Dolayısı ile devralmış olduğu malî enkazın zemin hazır-ladığı dış baskılarla Düyun-ı Umumiye İdaresi kurularp borçların yarısı silin-dikten sonra, kalanların düzenli ödemesine önem vermiş, esas olarak da yeni dış borçlar yapılmamasına gayret etmiştir. Bunun için de tasarrufa riâ-yet kaidesine öncelikle kendisi uymuştur. Hatta padişahlığının ilk yıllarında, malî bütçelerinin devam ettiği bir sırada gerçekleştirdiği bir icraatla, şehza-de ve sultanların maaşlarını yarıya indirmiştir.³⁷ Böylece tasarrufu şahsen

³⁶ Ali Akaylı, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbâî-âliyle (Fikrîmet) İlişkileri", *Osmanlı*, II, Ankara 1999, s. 287.

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Y.MTV, No. 3/12.

yaparak ve en yakınlarına yaptırarak halka da güzel bir mesaj vermiş oluyordu. Nitekim bu tedbirler neticesini vermiş ve Abdülhamit zamanında, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerindeki müsriflik görülmeyen olmuştur.

Sultan Abdülhamid zamanında her vilâyette okullar, hastaneler, yollar, çeşmeler yapıldı. Eğitimin ülke geneline yayılması II. Abdülhamid döneminde oldu. Bu bağlamda söz konusu dönemde, ortaokul statüsünde eğitim veren rüşdiyelerin sayısı İstanbul'da 33 resmi, 39 özel ve 4 askeri olmak üzere 76 oldu. Vilâyetlerdeki duruma gelince 619 rüşdiye mektebinde 40.000 civarında öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Lise düzeyinde eğitim veren idadîlerin sayısı da hatırı sayılır derecede artmıştır. Nitekim II. Abdülhamid döneminde ülkede 93 resmi, 11 özel 5 de askeri olmak üzere 109 adet idadî mevcuttu ve buralarda 20.000 civarında öğrenci eğitilmek-teydi.³⁸ Yüksek öğretim kapsamında, 1880'de Mekteb-i Hukuk-ı Şahane kurulmuş, Mülkiye Mektebi bu dönemin önemli bir okulu olarak eğitimini sürdürmüştü, 1867 yılında Askeri Tıbbiye'nin içinde kurulmuş olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye bu dönemde ayrı bir okul haline getirilmiştir. 1889 yılında Mülkiye Baytar Mektebi açılmış, Mekteb-i Harbiye ise büyük gelişme göstermiştir. Esas itibarıyla de 1900 yılında, Mühendislik, Edebiyat ve İlahiyat şubelerini çatısı altına alacak şekilde modern anlamda bir üniversite olarak Darülfünun-ı Şahane açılmıştır. Bu okullar yanında meslekî yüksek eğitimin verecek tarzda açılan diğer okullar bu dönemdeki eğitim atılımının başka bir göstergesini oluşturmışlardır. Bu kapsamda, 1882'de Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi, 1883'te İstanbul Teknik Üniversitesi'nin nüvesini teşkil eden Hendese-i Mülkiye Mektebi, aynı yıl, Marmara Üniversitesi'nin nüvesini teşkil eden ve Müslüman halkın ticarî alanda etkin hale gelmesini amaçlayan Hamidiye Ticaret Mektebi ve yine 1883'te memurların yabancı dil öğrenmelerini sağlamak için Lisan Mektebi açılmıştır. Bu atılım sonraki yıllarda da devam etmiştir. Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi (1887), Bağ ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Ameli Ziraat Mektepleri (1887), Polis Ders-hanesi (1889), Aşı Memurları Mektebi (1892), Gümrük Memurları Mektebi (1892) bu bağlamda açılmıştır.³⁹ Aynı zamanda gerek Müslümanların gerek-se gayrimüslimlerin açtığı özel okullarda artış yaşanmış, bu arada kapitu-lâsyonların getirdiği avantajlı kullanmak suretiyle yabancı ülkeler de misyoner okulları açma faaliyetlerine hız vermişlerdir.

³⁸ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 167, 203.

³⁹ Yanya Akayüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul 1992⁴, s. 206-208.